

ГЛОБАЛЬНИЙ СВІТ – ГЛОБАЛЬНА КУЛЬТУРА

У статті розглядається сутність процесів глобалізації та глобальна культура як один із аспектів їх розвитку – економічних, культурних, технологічних, політичних.

Ключові слова: глобалізація, модернізація, постіндустріалізм, глобальна культура, глокалізація.

In the article the essence of processes of globalization and global culture is considered as one of aspects of their development.

Key words: globalization, modernization, postindustrialism, global culture, glokalizatsiya.

Нині людство перетнуло межу третього тисячоліття з великими науково-технічними та культурними досягненнями, які безперечно є кардинальними здобутками у розвитку світової цивілізації. Однак усе більш актуальним постає питання про її подальшу долю. Адже поряд з позитивними досягненнями утворилися негативні, загрозливі проблеми, пов'язані саме з наслідками цивілізаційного розвитку суспільства, тобто людство постало перед кризою, яка загрожує взагалі існуванню цивілізації на Землі. Для розуміння причин і масштабів цієї кризи потрібні дослідження макроцивілізаційної системи за період кінця XIX століття і початку XXI століття, саме тоді й почали діяти глобальні цивілізаційні процеси.

Вивчення глобалізації стало найактуальнішою темою сьогоденних наукових досліджень.

Мета статті – розкрити динаміку і структуру глобального розвитку суспільства, дати розширене визначення терміна «глобалізація», деталізувати поняття «глобальна культура».

Під глобалізацією можна розуміти поступове перетворення світового простору в єдиний простір, де безперешкодно переміщуються капітали, товари, послуги, вільно поширюються ідеї і пересуваються їхні носії, стимулюючи розвиток сучасних інститутів, поліпшуючи механізми їхньої взаємодії. Глобалізація – це формування міжнародного, правового і культурно-інформаційного поля, інфраструктури міжрегіональних, у тому числі інформаційних обмінів. Сьогодні дати чітке і єдине визначення глобалізації складно, різні питання цього процесу є предметом вивчення багатьох наук, кожна з яких має свій науковий дискурс. Крім того, необхідно прийняти до уваги, що глобалізація є історичним процесом, який розвивається протягом століть і цей процес ще не є завершеним.

У процесі обговорення проблеми глобалізації дуже часто постає питання про початок і структуру даного процесу. При цьому висловлюються різні точки зору з цих питань. І це не випадково. Основою таких розходжень є інтерпретація суті процесу глобалізації. Залежно від вирішення питання про те, що розуміється під процесом глобалізації, розв'язується питання про початок і до певної міри структури глобалізаційного процесу. Спектр розходжень з питання про початок даного процесу дуже великий. Відповідно до Г.С. Померанца процес глобалізації сходиться історично до «осьового часу» (К. Ясперс), коли налагоджуються зв'язки між першими великими культурними традиціями. А.А. Зиновьев вважає, що

глобалізація розпочалася відразу після Другої світової війни. У монографії «Глобалізація: процес і осмислення» А.І. Уткін виходить з того, що глобалізаційні процеси отримали перший значний імпульс на рубежі XIX і XX століть, коли людство вступило в період активної взаємодії і зближення на основі торгівлі, нових транспортних засобів (пароплаву і залізниці), телефону, телеграфу. На думку В.Г. Федотової «перші кроки глобалізації були пов'язані з XIX століттям, з перетворенням історії у всесвітню, але ця глобалізація XIX століття була наслідком модернізаційних процесів, які відбулися на Заході, первинної модернізації».

Цілісна модель структури глобалізації наведена в монографіях М. Уотерса і Р. Робертсона – найвідоміших фахівців у цій галузі. Безпосередньо термін «глобалізація» в його сучасному значенні виник в середині 80-х XX століття, і на початку 90-х. М. Уотерс писав, що «подібно тому, як основним поняттям 80-х був пост-модернізм, ключовою ідеєю 90-х може стати глобалізація, під якою ми розуміємо перехід людства в третє тисячоліття» [9]. Появу ж самого терміна пов'язують звичайно з ім'ям американського соціолога Р. Робертсона, який в 1983 р. використовував поняття *globality* в назві однієї зі своїх статей, в 1985 р. дав тлумачення поняття *globalization*, а в 1992 р. виклав основи концепції в своїй книзі «*Interpreting Globality*» [8]. Згідно з Р. Робертсоном «як концепт глобалізація відображає процес стискання світу та інтенсифікації світової свідомості як єдиного цілого, ...перехід до конкретної глобальної взаємозалежності та свідомості глобального цілого в XX столітті» [7;8].

Аналізуючи роботи Р. Робертсона, А. Гідденса та інших сучасних дослідників, М. Уотерс доводить, що виникла нова соціологія глобалізації, згідно з якою глобалізація за часом збігається з модернізацією і розпочинається з XVI століття. З того часу глобалізація розширює простір свого впливу. В процесі глобалізації не тільки посилюється взаємозв'язок і взаємозалежність різних підсистем світового процесу як цілого, але стають тіснішими соціальні і культурні зв'язки усередині окремих соціальних організацій. Тим самим модернізація і глобалізація виступають як єдиний процес цивілізаційного розвитку [9].

Теза про збіг початку модернізації і глобалізації потребує уточнення, оскільки модернізація лише збагатила і прискорила процес посилення взаємозв'язку народів і культур, якщо під глобалізацією розуміти природний процес розширення світу, окремих культурних і соціальних меж у результаті нових контактів між народами.

Згідно з М. Уотерсом «нинішня прискорена фаза глобалізації прямо пов'язана з тим вибухом знаків і символів, який для багатьох асоціюється з результатом епохи модерну. Людське суспільство глобалізується в тому ступені, в якому людські стосунки й інститути можуть будуватися на основі не тільки практичного досвіду, але й інформації, в якій воно самоорганізовується в просторовому вимірі на основі не стільки виробництва матеріальних об'єктів, скільки споживання інших цінностей; в якій цінності і прихильності стають головними пізнавальними знаками; в якій метою політики стає формування способу життя; в якій організаційні обмеження і політичний контроль поступаються місцем самоаналізу рефлексії. Ці та інші течії в культурі стали настільки могутніми, що вони пробивають проломи в греблях, споруджених не тільки національними ціннісними системами, але й індустріальними та політико-територіальними організаціями» [4]. Таким чином М. Уотерс зв'язує глобалізацію не тільки і не стільки з геополітичними, геостратегічними і економічними трансформаціями, скільки з глибинними соціокультурними і ціннісними зсувами, які привели до

зростання впливу «рефлексуючої свідомості». З подібним трактуванням соціокультурної динаміки світових глобалізаційних процесів пов'язана формула стосовно того, що в нинішніх умовах «матеріальні відносини локалізуються, політичні – інтернаціоналізуються, символічні – глобалізуються» [9].

Постає принципове питання про взаємовідношення глобалізації і модернізації, оскільки «постіндустріалізм», «постмодернізм» за часом збіглися з актуалізацією глобалістської проблематики. Не викликає сумніву, що модернізація додала нові імпульси формуванню єдиних норм людського співіснування. Разом з тим поза сумнівом, що і до XVI століття відкривалися нові землі і встановлювалися зв'язки між різними культурами і традиціями. Останнє ж приводило до діалогу культур, взаємосплетіння соціальних та індивідуальних зв'язків, міграції ціннісних уявлень, людей. Поступово відстань втрачає своє значення, а роль єдиного трактування часу зростає. З початком модернізації посилюються темпи розвитку тих країн, які виявилися залученими в цей процес, що прискорює загальноцивілізаційний процес, появу індустріально розвинутих країн і початок розділення країн на традиційні й інноваційно-індустріальні. В цих країнах люди починають жити за різним часом, оскільки індустріальні суспільства виявляються динамічними і адаптивними до інновацій. У традиційних й інноваційних суспільствах розрізняються життєвий рівень людей, «якість життя», можливості людей, форми раціональності, трактування співвідношення істини і цінностей. Звідси формування різних політичних, економічних, військових і т. ін. блоків, одночасний і суперечливий розвиток, як посилення взаємозв'язку народів і культур, з одного боку, і поглиблення протистояння різних блоків за цивілізаційними, формаційними, релігійними, етичними і т. ін. ознаками, з іншого.

Однак потреби цивілізаційного розвитку, досягнення науки, технології, потреби економіки призводять до необхідності посилення взаємодії всіх народів і культур. Тим самим протягом всієї історії мало місце не тільки «розшарування» суспільства на традиційні й інноваційні суспільства, але і розширення сфери взаємодії вказаних підсистем. При цьому історично мінялися форми вказаної взаємодії. В останні декілька десятиліть цьому процесу особливого динамізму додала нова інформаційно-комп'ютерна технологія. Деякі дослідники, зокрема Р. Робертсон, вважає, що разом з розвитком взаємозв'язків між країнами відбувається формування глобальної свідомості. Останнє знаходить віддзеркалення в таких словосполученнях, як «права людини», «світовий порядок», «охорона навколишнього середовища», які входять до «мов» всіх народів і відображають глибинні ціннісно-світоглядні зсуви. Разом з тим, формування глобальної свідомості – специфічне і маловивчене явище і його не можна трактувати в контексті уніфікації культур і стирання сутнісних відмінностей між взаємодіючими культурами [7; 8].

Внаслідок цього, на думку В. Валлерстайна, повноцінна глобалізація постає саме в період становлення інформаційної економіки, тобто економіки, яка розвивається на основі інформаційних ресурсів. Глобалізація проявляється у залученні багатьох різноманітних чинників, що зрештою породжують процес глобальної трансформації, яка зачіпає усі сфери життєдіяльності – економіку, політику, культуру. Глобалізація являє собою соціальний процес, в ході якого стираються географічні кордони соціальних і культурних систем, і населення все більше сприяє усвідомленню зникнення цих кордонів [1].

Отже, глобалізація постає як сукупність взаємопов'язаних процесів: економічних, культурних, технологічних, політичних, інвайроментальних. Наслідком таких процесів є необмежений плин інформації, образів, ідей, товарів, капіталів,

людей, стилів життя, загроз та ризиків через кордони. У поєднанні із виникненням соціальних мереж і політичних інституцій, що обмежують вплив національних держав на життєдіяльність суспільств, це сприяє створенню глобальної культури сучасного світу.

Говорячи про культурну глобалізацію, можна зазначити, що це процес, в який втягнуті не тільки в якості суб'єктів, а й в якості об'єктів усі країни і цивілізації. Процеси культурної глобалізації приводять до того, що суспільні, макросоціальні відносини людей виходять за межі національно-державних спільнот, набувають транснаціонального характеру. Культурна глобалізація ослаблює цю ідентифікацію, разом з глобалізацією руйнується структура основних принципів, на яких базувалися держави і суспільства, уявляючи собою територіальні, відмежовані один від одного єдності, створюються нові силові і конкурентні співвідношення, з'являються нові конфлікти і суперечності між, з одного боку, національно-державними єдностями і акторами, а з іншого, транснаціональними акторами, ідентичностями, соціальними просторами, ситуаціями і процесами.

До культурної глобалізації залучається велика частина людства, тобто в єдину відкриту систему суспільно-політичних, економічних і культурних зв'язків на основі модерних засобів інформатики і телекомунікації. Культурна глобалізація – новий етап інтеграційних процесів у світі, її процеси стосуються всіх сфер життя суспільства – від економіки і політики до культури і мистецтва. Культурній глобалізації передбачено стати одним з найважливіших факторів, який буде визначати умови розвитку духовного життя етносу та нації у XXI столітті. Уже зараз ми знаходимося в процесі, що веде до формування «планетарно-інтегрованого» людства; поки що ми на початку цього процесу і етнонаціональні утворення зберігають свій статус суспільства, втративши актуальну самодостатність, вони зберігають самодостатність потенційну. Культурна глобалізація – це об'єктивний процес, детермінований необхідністю техніко-економічної оптимізації сучасного соціуму. Соціоісторичні етнонаціональні культурні організми, перебуваючи поряд, взаємовпливають один на одного і підлягають впливу.

Культурна глобалізація – процес, що вписується в світову господарську систему у взаємодії з природно-біологічним середовищем і надає цій цілісності нової культурної якості; процес, що відтворює трансформацію етнонаціональних культур та їх структур; цілісний геокультурний простір, що функціонує відповідно до своїх законів; вихід будь-якого процесу на загальний рівень. Геокультурні межі – національні ідеї, стратегічні задачі, устремління, що проектуються на геокультурний атлас світу, включають в себе: 1) проекцію ареалів національних культур і транснаціональних ареалів, що взаємодіють в світовому культурному просторі; 2) інтерпретацію глобального простору у формі, придатної для культурної самореалізації кожної нації.

Маємо всі підстави говорити про виникнення феномена так званої глобальної культури, до якої, крім усіх тих видів масифікованої медіа-продукції, яку виробляють медіа-імперії, слід додати світове розповсюдження стандартизованої їжі, одягу, музики, англосаксонського бізнесового стилю та поширення англійської мови. Це створює враження безпрецедентної культурної гомогенізації [2].

Хоча прихильники концепції глобалізації рідко безпосередньо ототожнюють себе з постмодернізмом, очевидно, що багато які тези глобалізації тісно пов'язані із визнанням «постмодерного повороту» у соціальній аналітиці. А отже, «глобальна культура», передусім, розглядається як постмодерний феномен, який характеризується відповідно постмодерними рисами, як то: швидкозмінність,

фрагментарність, плюральність, гібридність тощо. Тобто за умов постмодерності глобальна культура постає як її закономірний наслідок [6].

Процес глобалізації культури є постмодерним тому, що він плюралізує й фрагментує кожне залучення до сучасної домінуючої культурної продукції Заходу. Сучасна глобальна культура еклектично поєднує й універсальну «Західну культуру», і неуніфіковані культури, які існують «під дахом» національних держав. Можна говорити про типово постмодерний стан співіснування різних наративів, у тому числі локальних, які не обов'язково є носіями універсальних цінностей. Важливими рисами глобальної культури є спроби поєднання різних форм і моделей культурного життя, гнучкість у бажанні зрозуміти суперечливі підходи й погляди.

Аналізуючи процеси глобалізації, не можна оминати проблему так званого «культурного імперіалізму», під яким розуміється нав'язування мистецьких продуктів, способу життя, духовних цінностей Заходу усій «Решті світу». Тут, думається, треба розділяти два малопов'язані процеси: розповсюдження маскульту глобальною індустрією, його «просування» як і будь-якого ринкового продукту та об'єктивну тенденцію наближення до планетарного споживання культурних товарів.

Глобальна культура отримала назву «макдональдизація». С. Гемелінк вказував ще 1994 р.: «Проект глобальної культури в своїй основі слабкий, тому що не має історичного та просторового розташування. Відсутній базовий інгредієнт для глобальної культури. Культура надає людям відчуття ідентичності, минулого, долі, гідності. Культура обмежена часом і простором. Макдональдизація неісторична та просторово не розташована. Важко уявити, що люди можуть ідентифікувати себе з нею або черпати гідність з неї» [5].

Розумінням глобалізації як процесу, що призведе до гомогенізації становлення глобальної культури, стали теоретичні дослідження, в яких мова йде про багатовекторність цього процесу. Так, американській моделі протистоїть європоцентризм. Вступ європейських країн до Євросоюзу і подальший розвиток інтеграційних процесів актуалізують питання про їх національну і культурну ідентичність як в аспекті теоретичної розробки, так і проєкціонують його у практичну площину. Тому деякі вчені наголошують на загрозу втрати державами національної ідентичності під час процесів євроінтеграції.

Крім того, існують і альтернативні панамериканізму і європоцентризму вияви глобалізації і глобальної культур, хоча деякі з них ще не набули достатньо організованих форм. Вплив Азії на Європу і США здійснюється через засвоєння останніми культурних феноменів, таких як елементи містичних вчень, нетрадиційної медицини, запозичень із сфери моди, культури харчування, мистецтва, захоплення йогою, бойовими мистецтвами.

У той же час слід наголосити, що глобальна культура не може конкурувати з національною, оскільки вона не формує ні історичної пам'яті, ні тих символів, заради яких варто «вмирати». Відсутність транснаціональних політичних інститутів, як і впливових агентів глобальної політики ідентичності, дозволяють зробити висновок, що, принаймні, в перспективі глобальна культура не прийде на зміну культурі національній.

Що стосується глокалізації, то спочатку цей термін використовувався в японських ділових колах у 80-х рр. XX століття для означення процесу врахування транснаціональними корпораціями місцевих особливостей при просуванні на ринок своєї продукції.

Під глокалізацією розуміли здатність даних корпорацій адаптуватися до специфіки локального ринку. Відбувалася своєрідна локалізація глобального.

Значення глокалізації як глобалізації локального пов'язане з працями Р. Робертсона, який стверджував, що локальне і глобальне – не антогоністи, а локальне необхідно розглядати як аспект глобального. «Глобалізація локальності» відбувається за рахунок включення в повсякденне життя сучасної людини елементів інших культур, а також перетворення контактів з представниками інших культурних товариств (груп) в рутинну практику.

Російський вчений Д.В. Іванов вважає, що відбувається «переживання глобального на локальному рівні» [3].

Адаптація, привнесення на локальному рівні елементів інших культур буде сприяти, на думку вченого, різноманіттю культур, а не новій уніфікації, що буде створювати конкуренцію високій національній культурі.

Таким чином, на початку ХХІ століття посилюються дві тенденції, що становлять реальну загрозу культурній різноманітності сучасного світу і ставлять під сумнів можливість діалогу культур. З одного боку, інформаційно-комунікативні технології і перш за все Інтернет виступають як потужний засіб нав'язування західних, переважно американських, культурних цінностей культурним цивілізаціям і культурам. Існує небезпека заміщення національних культур масовою культурою низького рівня і поширення консьюмеризму, що нарешті призведе до духовної спустошеності людства.

Особливо це стосується молодого покоління, у формуванні світогляду якого вирішальна роль належить саме інформаційним технологіям.

З іншого боку, спроба універсалізації цінностей західної цивілізації за допомогою поширення стандартів західного способу життя, продуктів культурної індустрії стикається на практиці з появою серйозних перешкод і труднощів. Проблема полягає у цілком природному намаганні кожного суспільства зберегти свою цивілізаційну, культурну ідентичність шляхом відторгнення інокультурних нашарувань або їх трансформації. Однак таке неприйняття може набувати форми конфлікту військового, політичного чи економічного характеру, підкріпленого історичними суперечностями на культурно-релігійному ґрунті.

Література

1. Глобальные и региональные проблемы в работах Иммануила Валлерстайна. Реферативный сборник / Сост. А.И. Фурсов. – М.: ИНИОН, 1998. – 244 с.
2. *Зернецька О.В.* Феномен глобальної культури / О.В. Зернецька // Сучасна цивілізація: гуманітарний аспект. – К., 2004. – С. 108–111.
3. *Іванов Д.В.* Еволюция концепции глобализации / Д.В. Иванов // Проблемы теоретической социологии. – СПб., 2002. – Вып. 4. – С. 174–198.
4. *Иноземцев В.* Расколота цивилизация / В. Иноземцев. – М.: Академия-Наука, 1999.
5. *Hemelink C.* World Communication, Disempowerment & Self-Emprerment. – London and New-Jersey, 1995. – P. 111.
6. *Nash K.* Global Culture: Globalization as Postmodernization / K. Nash. – Contemporary Political Sociology. – Oxford: Blackwell Pub., 2002. – 309 p.
7. *Robertson R.* Globalization. Social Theory and Global Culture / R. Robertson. – L., 1992.
8. *Robertson R.* Interpreting Globality // R. Robertson. World Realities and International Studies. Glenside (Pa.), 1983; R. Robertson. The Relativization of Societies: Modern Religion and Globalization // Robbins T., Shepherd W., McBride J. (Eds.) Cults, Culture, and the Law. – Chicago, 1985.
9. *Waters M.* Globalization. – L.-N.Y., 1995. – P. 1.